

9. Nons est amicitia, seu affabilitas, que est virtus, qua quilibet convenit se habet ad alios homines in communi conversatione, tam in dictis, quam in factis, ita scilicet ut neminem verbo aut gestu offendar, & vicissim ipse aliorum dicta & facta sine offensione admittat. Ad quod licet non teneamur debito rigoroso, bene tamen debito honestatis, sicut teneamur verum dicere, cum fuerit loquendum.

De hac virtute sic egregie Ambrosius lib. 2. de officiis cap. 7. "Nihil tam utile quam diligit, nihil tam inutile quam non amari: nam odio haberi exitiale ac nimis capitale arbitror. Itaque id agamus ut omni sedulitate commendamus existimationem opinionemque nostram; ac primum placiditate mentis, & animi benignitate in fluamus in affectum hominum: popularis enim & grata est omnibus bonitas, nihilque quod tam facile illabatur humanis sensibus. Ea si mansuetudine morum, facilitate animi, moderatione precepti, affabilitate sermonis, verborumque honore, patienti quoque fermone voce, modesteque adjuvetur gratia, incredibile quantum procedit ad cumulum dilectionis. Legimus enim non solum in privatis, sed etiam in ipsis Regibus, quantum facilitas blande affabilitatis profuerit; aut superbia, verborumque obsequer timor, ut regna ipsa labefactaret." Quod exemplo Moysi & Davidis quantum ad affabilitatem probat; Quorum ille (inquit) sic sibi totius plebis mentes devinxerat, ut plus eum pro mansuetudine, quam pro factis admirarentur: ille tam facilis effectus, & mansuetus in imperio, ut eum & filii parentes, & parentibus filii anteferrent; indeque Saul graviter indignatus contra Jonatham, quod apud eum plus valere amicitiam David, quam pietatem paternam judicabat.

10. Ultima pars potentialis iustitia est liberalitas, qua versatur circa divitias, illas ut decet expendendo, & aliis distribuendo: hac enim non est vera species iustitie, sed pars ejus potentialis; seu virtus iustitie annexa; quia liberalis dat quod est suum, quodque non debetur alteri, nisi ex quadam honestate seu decentia; iustitia vero prestat alteri quod ei legaliter debetur.

Observanda vero est distinctio actus liberalitatis ab actu beneficentie, vel caritatis, & misericordie: nam quatenus donatio fit reprimendo concupiscentiam pecunie, ne ipsa plus equo ametur, & propterea retineatur, est actus liberalitatis; quatenus fit ex bono affectu, ut eum cui donatur, est actus beneficentie, vel caritatis; quatenus vero fit ex intentione relevandi miseriam alterius, est actus misericordie.

DISPUTATIO V.

De fortitudine, & virtutibus illi annexis.

Præter virtutes, que nobiliores & spirituales anime nostræ potentias (intellectum scilicet & voluntatem) perficiunt, dantur alie, que coercent, vel reficiunt passionem appetitus irascibilis, & concupisibilis, ne bonum rationis impediatur, & ab ejus electione & prosecutione voluntatem avertant. Ut enim egregie suo more discit S. Thomas hic quæst. 123. art. 1. "Ad virtutem humanam pertinet, ut bonam faciat hominem, & opus ejus secundum rationem esse. Quod quidem tripliciter contingit: uno modo secundum quod ipsa ratio rectificatur, quod fit per virtutes intellectuales; alio modo secundum quod ipsa rectitudo rationis in rebus humanis instituitur, quod pertinet ad iustitiam; tertio modo secundum quod tolluntur impedimenta hujus rectitudinis in rebus humanis ponenda. Dupliciter autem impedit voluntas humana, ut rectitudinem rationis sequatur: uno modo per hoc quod trahitur ab aliquo delectabili ad aliquid aliud quam rectitudo rationis requirit, & hoc impedimentum tollit virtus temperantia: alio modo per hoc quod voluntatem repellit ab eo quod est secundum rationem, propter aliquod difficile quod incumbit, & ad hoc impedimentum tollendum requiritur fortitudo mentis, qua scilicet hujusmodi difficultatibus resistit, sicut & homo per fortitudinem corporalem impedimenta corporalia superat & repellit.

Porro quia difficilissimum est sustinere tristitia, & ad ardua ferri (quod præstat fortitudo, frenando passionem circa hæc objecta) quam a delectabilibus abstinere, eisque frui cum ea moderatione, quam temperantia indicit, ut Philosophus 3. Ethic. cap. 9. observat; ideo prior loco statuitur fortitudo, posteriori temperantia, de qua disputatione sequenti dicemus.

ARTICULUS I.

Definitio fortitudinis explicatur.

Fortitudo ex Tullio hoc modo definitur: Fortitudo est considerata periculorum susceptione, & laborum perpessio. Vel aptius ex D. Thoma: Fortitudo est virtus existens in irascibili, coercens timorem, & audaciam moderatam, insensibilis periculis.

Dicitur primo virtus, quia ut idem Sanctus Doctor hic quæst. 123. art. 2. ostendit, fortitudo specialis virtus est, importans specialem honestatem. Ubi enim est peculiaris difficultas in retinendo rationis præscripto, ibi nobis opus est peculiaris virtute: At in periculis moribus adeest specialissima difficultas, ut quis decenter & iuxta rationis præscriptum, tam interioris, quam exterioris se gerat; nam vel excitatur ingens timor ad mali fugam, quem difficilissimum est ita coercere, ut non perturbetur; & ad aliquid indecorum compellatur; vel excitatur motus audacia ad mali repulsum, qui etiam moderandus est, ne temere in periculum præcipitet, vel utraque affectu alterantibus animi moribus, & veluti inter se conflictantibus exortitur; & tunc utramque simul iuxta rationis regulam temperare oportet: Opus igitur erit peculiaris virtute, que hæc difficultates superet, prædictoque motus secundum rationem moderetur.

Dicitur secundo, existens in irascibili, ut non solum a concupisibili excludatur fortitudo, sed etiam a voluntate, in qua nullam ponimus virtutem; que sit primario ad moderandas anime passiones. Etenim virtus ibi duntaxat ponenda est, ubi ejus bonum consummatur: bonum autem prædictæ moderationis non consummatur in voluntate, sed in appetitu sensitivo, cujus virtus actus ipse passiones. De quo fuit in Tractatu de virtutibus in communi, disp. 2. art. 2.

Tertio, dicitur coercens timorem, & audaciam moderatam: quia sicut pericula non aliter separant voluntatem a bono rationis, nisi vel incutiendo nimium timorem, quo plus æquo formidantur, vel nimiam audaciam, qua immoderate & impudenter invaduntur; sic fortitudo non aliter firmat animum in illis, quam reducendo utramque passionem ad debitam mensuram. Magis tamen spectat ad fortitudinem diminuere timorem, quam audaciam; quia magis est ad stimulantem & roborandum, quam ad detinendum & coerendum, sicut temperantia e converso magis est ad detinendum & refragandum, quam ad stimulantem & stimulantem: ideoque ista ponitur in concupisibili, que maxime indiget freno, propter vim & allicientiam boni concupisibilis; illa vero in irascibili, cui propter difficultatem objecti ardui potissimum calestribus opus est.

Ex his facile intelliges, quodnam sit objectum materiale & formale virtutis fortitudinis: objectum enim materiale illius duplex est, unum remotum, & aliud proximum: illud periculis & malis, præsertim gravissimis, cujusmodi sunt moribus pericula, continetur: istud vero consistit in affectibus timoris & audacie, que circa illa pericula versantur. Objectum vero formale fortitudinis est specialis illa honestas, que in hujusmodi passionum moderatione præluceat.

ARTICULUS II.

Actus virtutis fortitudinis.

Assignatur fortitudini duplex actus, scilicet aggredi, & sustinere: ratio enim dicitur aliquando pugnantium esse pro boni defensione, ut impugnatores arceantur & exterminentur; & tunc opus est aggressionem foris & prudenti, qua fit per audaciam moderatam: aliquando vero, & frequentius dicitur esse patienter sustinendum, ut manifestetur affectus voluntatis erga bonam virtutem, qui tantus est, quantum tale bonum æstimat, ut quantumvis impugnetur, ab illo non recedat.

Si autem quæras, quis ex illis duobus actibus difficilior & principalior sit? Respondeo perfectionem aggressionem esse potius. Ita expresse docet Aristoteles 3. Ethic. cap. 9. relatus a D. Thoma hic quæst. 123. art. 6. his verbis: Sicut Philosophus dicit in 3. Ethic. fortitudo est magis circa timores reprimendos, quam circa audaciam moderandas: difficilissimum enim est timorem reprimere, quam audaciam moderare, eo quod ipsum periculum, quod est objectum audacie & timoris, de se conferat aliquid ad repressum audaciam, sed operatur ad augmentum timoris. Aggredi autem pertinet ad fortitudinem, secundum quod moderatur audaciam: sed sustinere sequitur repressum timorem, & ideo principalior actus fortitudinis est sustinere, id est immobiliter stare in periculis, quam aggredi.

Idem confirmat 3. Ethic. lect. 18. hoc discursu: Timor (inquit) immovet hominem ab aliquo periculo contra ipsum insurgente; audacia autem confertur ex eo quod aliquis obstat.

DISPUTATIO VI.

De Temperantia, & partibus ejus.

Hæc est postrema inter Cardinales virtutes, de qua Philosophus 3. Ethic. cap. 10. & D. Thomas hic a quæst. 141. usque ad 171. De hac etiam eleganter dixerit S. Prosper lib. de vita contemplat. cap. 19. ubi sic ait: Temperantia moderatum, pudicum, verecundum, serium facit. Hæc si habitat in animo, libidines frenat, affectus temperat, desideria sancta multiplicat, vitiosa castigat: omnia intra nos confusa ordinat, ordinata corroborat: cogitationes pravæ removet, inserit sanctas; ignem libidinosæ voluptatis extinguit, animi teporem desiderio future remunerationis accendit, mentem placida tranquillitate componit, & tutam semper ad omni vitiorum tempestate defendit.

De hac ergo mirabili ac perutili virtute breviter hic agemus: & primo quidem objectum ejus materiale & formale exponemus: deinde de partibus ejus subjectivis & potentialibus differemus.

ARTICULUS I.

Assignatur objectum materiale & formale temperantia.

Temperantia sumitur dupliciter: primo late, prout in qualibet materia constituit actus humanos in debita mensura; quo pacto non est habitus specialis, sed generalis conditio omnium virtutum: secundo strictè, prout determinate habet retinere appetitum sensitivum in concupiscentiis & delectationibus corporalibus, que maxime vim habent deducendi a bono rationis, & sic est virtus specialis. Ubi enim specialis honestas est, quod suum cuique reddatur, quodque nemo iniuste ledatur, sic & in eo quod homo rectè ac moderate se gerat circa delectationes corporeas, non obsequendo sensui, sed rationi: Ergo sicut iustitia est aliqua virtus specialis, ita & temperantia, ut docet D. Thomas hic quæst. 141. art. 2.

Materiale objectum talis virtutis sunt quidem delectationes corporeæ, non tamen omnes, sed illæ dumtaxat que ex cibo & potu, & rebus venereis percipiuntur, ut docet idem S. Doctor eadem quæst. art. 4. ubi sic dicitur: Temperantia est circa concupiscentias & delectationes; sicut fortitudo est circa timores & audacias: fortitudo autem est circa timores & audacias respectu maximorum malorum, quibus ipsa natura extinguitur, que sunt pericula mortis: unde similiter oportet quod temperantia sit circa concupiscentias maximarum delectationum; & quia delectatio consequitur operationem conaturalem, tanto aliquæ delectationes sunt vehementiores, quanto consequuntur operationes magis naturales. Maxime autem naturales animalibus sunt operationes, quibus conservatur natura individui per cibum & potum, & natura speciei per conjunctionem maris & femina: & ideo circa delectationes ciborum & potuum, & circa delectationes venererorum, est proprie temperantia.

Ex hoc inferi in casu ejusdem articuli, quod quia delectationes que ex cibo & potu, ac rebus venereis percipiuntur, consequuntur sensum tactus, delectationes tactus sunt proprie objectum materiale temperantia. Quam doctrinam desumpsit ex Aristotele 3. Ethic. cap. 10. ubi hæc scribit: "Circum hujusmodi igitur voluptates temperantia & intemperantia versatur, que ceteris quoque animalibus communes sunt, servilesque ob id & ferine habentur. Hæc autem sunt tactus & gustus, sed gustatu parum vel nihil uti videntur: quippe cum gustatus judicium saporis sit id quod faciunt illi qui vel vina explorant, vel obsoletia condunt. At non modo dum his oblectantur, vel non quatenus intemperantes, sed fructione ipsa que tota per tactum efficitur in cibus, in potibus, & iis que venereis nuncupantur. Unde gula deditur quidam Philoxenus Eryxius, gutture sibi longius gruis collo dari optabat, utpote qui tactu oblectaretur, circa quem intemperantia versatur." Quibus verbis aperte Philosophus docet temperantiam proprie circa tactibilia versari, non quod non versetur circa gustabilia, sed quia delectationes gustus est sensus tactus consequuntur, ut confirmat vox illa Philoxeni, græque quam homo dignior, collat gruis, ut diutius ipsi saperent cibi, expolens.

Advertendum tamen est, quod licet virtus temperantia primo & per se circa tactibilia versetur, secundario tamen in moderanda oblectatione aliorum sensuum versari potest, nimirum quatenus illorum objecta ad voluptatem tactus vel gustus, mediante imaginatione incitant: ejusdem enim virtutis est moderari finem, & ea que sunt ad finem. Unde per accidens aliqui possunt dici intemperantes ex delectationibus circa odores, & alia tactibilia.

ma enim quam invadit, suam non excedere potestatem. Difficilis pars est stare contra fortiores, quam insurgere in equalem, vel minorem.

Accedit quod ille qui sustinet, sentit jam pericula imminenti: qui vero aggreditur, habet ea a futura: difficultas autem est, majore prout fortitudinis signum, non moveri a presentibus, quam a futuris.

Adde etiam, quod aggressio est plene voluntaria, quod non parum immovet difficultatem, atque etiam laudabilitatem. Unde de sustentia universæ valet, quod sigillatim de sustentia rapina, ad voluntariam rei suæ erogationem comparata, dicit S. Chrysostomus homil. 10. in 2. ad Theliam, Rapturam propter Deum sapienter ferre, majus est, quam sponte beneficere. Quamobrem, eo quod hoc quidem potius fructus est, & voluntarius, unde & facile fit; istud vero vis est & violentia. Et facilius quis mille talenta sponte dabit, & nihil se passum esse putabit, quam ut tres edat, præter animi sententiam abreptos, manifeste ferat. Itaque istud magis est animi Philosophia. Item Gregorius hom. 35. in Evangel. expendens illud Proverb. 16. Melior est paries vitro forti, & qui dominatur animo suo, expugnator urbium, subdit: Melior est ergo victoria urbes expugnare, quia extra sunt que vincuntur; majus autem est quod patientiam vincitur, quia ipse a se animus superatur, & semetipsum sibi metipsum subjicit, quando enim patientia in humilitate tolerantie seruat.

Ex his intelliges, actum principalissimum fortitudinis esse martyrium: quippe cum illud non in aggrediendo, sed in sustinendo consistat; unde D. Thomas hic q. 159. art. 2. ad 3. sic ait: Principalior actus fortitudinis est sustinere, ad quem pertinet martyrium, non autem ad securarium actum ejus, qui est aggredi.

ARTICULUS III.

Virtutes fortitudinis annexæ.

1. Virtutes fortitudinis annexæ quatuor recensentur a D. Thoma quæst. 128. art. unico, videlicet magnanimitas, magnificentia, patientia, & perseverantia. Quam divisionem sumpsit, ex Tullio lib. 2. de invent. cap. 2. Ad hæc vero quatuor reducit plures alias a Macrobio & Andronico enumeratas. Nam Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis ponit septem partes fortitudinis, scilicet magnanimitatem, fiduciam, securitatem, magnificentiam, constantiam, tolerantiam, firmitatem. Andronicus etiam ponit septem virtutes annexas fortitudinis, que sunt Euphychia, Lema (non autem) ut corrupte legitur in multis exemplaribus, (Lenia) vox autem Græca Lima, latine significat animi constantiam, & promptam audaciam; magnanimitas, virilitas, perseverantia, magnificentia, andragathia.

Notat vero D. Thomas hujusmodi virtutes spectari posse, vel prout versantur circa materiam fortitudinis, id est circa pericula gravissima, qualia sunt pericula mortis; vel prout versantur circa materiam minus difficilem quam sit materia fortitudinis, in eaque fortitudinem imitantur. Si primo modo considerentur, vult eas esse partes integram fortitudinis, id est virtutes necessarias ad officium integram fortitudinis, quasque priores se tenere, ex parte aggressionis, posteriores vero ex parte sustentia. Ex parte enim aggressionis primo requiritur, quod fortis magnus habeat animum ad magna & ardua secure aggredienda, & hæc est magnanimitas: secundo, quod non deficiat in executione illorum, & ita est magnificentia, que est virtus magnorum operum factiva. Ex parte vero sustentia requiritur primo, ut animus difficultate presentium malorum non frangatur per tristitiam, decidatque a sua magnitudine, & hæc est patientia: denique ut ex dimtura difficultum passione non fatigetur, nec ab illorum sustentia desistat, & ita est perseverantia.

Si autem virtutes ille spectentur prout versantur circa pericula minora, quam sit mortis pericula, & alia minus gravis & molesta, ac denique circa materiam in qua minus est difficultas, sunt partes potentiales fortitudinis, quia ipsam imitantur, licet ejus rationem non assequantur. Hæc D. Thomas, qui earundem virtutum naturam ita luculenter exponit quæst. 129. & sequentibus, ut illis diutius immorari non sit opus.

Solum hic subjiciam quæ de virtute perseverantia docet Bernardus Epist. 129. ubi illam quodammodo fortitudinis ornamentum, ceterarumque item virtutum quoddam coronamentum esse docet, his verbis: "quid restat (inquit) nisi ut admodum de perseverantia, que sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prolixius absque perseverantia nec is qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur: Vigor virtutum, virtutum consummatio est; nutritrix ad meritum, & mediatrix ad premium. Soror est patientia, constantia filia, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam; nec quidem fortitudo."